

NAMIK DOKLE
ATJE KU DIELLI LIND DY HERË
SAGA E GORËS

TRILOGJI

Trilogjia

ATJE KU DIELLI LIND DY HERË
SAGA E GORËS

Vajzat e mjegullës
Ditët e lakuriqëve të natës
Gora pa zogj

NAMIK DOKLE

ATJE KU DIELLI LIND
DY HERË

SAGA E GORËS

trilogji

BOTIMET TOENA

Botuese: Irena Toçi

Redaktore letrare: Ana Kove

Korrektore letrare: Majlinda Bami

Përkujdesja grafike dhe kopertina: Gea Qëndro

Foto e kopertinës ballore: Admir Idrizi - *Gorë, lule dhe borë*

ISBN 9789928960351

© BOTIMET TOENA dhe AUTORI

Të gjitha të drejtat janë të rezervuara. Nuk lejohet shumëfishimi me asnjë lloj mjeti apo forme, as me fotokopje, pa lejen me shkrim të mbajtësit të copyright-it.

BOTIMET TOENA

Rr. "M. Gjollesha", nr. 71, Tiranë 1023

ose K. Postare 1420

Tel.: +355 67 70 70 884

botimet.toena@gmail.com

toena.porosionline@gmail.com

<https://toena.al>

PARATHËNIE

Kur Zoti e pyeti goranin “Nga po vjen?”, ai u përgjigj “Nga fundi i botës”. Dhe ku është kjo Gorë, banorët e së cilës mendojnë se është në fund të botës? Është në mes të Europës. E njohur me këtë emër që në vitin 1348 në dokumentet e shkruara të Ballkanit, ajo u bë viktimë e historisë; krahinë me 29 fshatra, me një etnokulturë shpirtërore dhe materiale të veçantë, me territor kompakt brenda të cilit jetojnë vetëm goranë, për fat të keq, pas Luftës së Parë Botërore, u nda në tri shtete ballkanike: 9 fshatra në Shqipëri, 18 në ish-Jugosllavi (sot në Kosovë) dhe 2 në Maqedoninë e Veriut. Kjo ndarje u bë edhe më e egër gjatë periudhës komuniste, kohë kur goranët thoshin “Tito andej, Enveri këndej, mjegulla në mes!”.

Po si ka mundur të mbijetojë kjo kulturë e veçantë, kur në asnjë libër nuk shkruhej për të, në asnjë shkollë nuk mësohej, në asnjë radio apo televizion nuk transmetohej?! Ajo ka jetuar dhe jeton përmes këngëve, baladave dhe legjendave të saj, përmes traditave dhe zakoneve të mira mijërvjeçare. Sot e kësaj dite, në shumë fshatra të Gorës, vajzat mblidhen çdo mbrëmje para portave dhe këndojnë këngët e tyre lirike, duke kuvenduar me djemtë, me zogjtë, me yjet dhe hënën, i shprehin qiellit dhe tokës dëshirat dhe vuajtjet, ëndrrat dhe zhgënjimet e jetës.

Kësaj jete i kushtohet "Saga e Gorës" e shkrimtarit Namik Dokle.

1

VAJZAT E MJEGULLËS

roman

*Nënë,
më shumë se gjithkujt.*

Jesene mëgle panale
Putnicam putoj kazhujet...

Ranë mjegullat e vjeshtës,
Udhëtarëve udhët u tregojnë...

KËNGË GORANE

PJESA E PARË

1.

Edhe sot, kur kanë kaluar pesëdhjetë e shtatë vjet, në gjithë qenien time përsillet ajo piskamë e egër, e trishtë dhe hakmarrëse, që e preu natën mespërmes dhe i bëri një, qiell e tokë. Yjet u fikën në çast dhe unë mbeta i vetmuar në errësirë, duke u dridhur nga diçka që shkonte përtej tmerrit. Po shihja një ëndërr atë mëngjes të ftohtë dimri, kur dita ende kishte frikë të hapte sytë; një ëndërr të çuditshme që më kishte futur mornica në trup, megjithëse isha pranë një zjarri të madh. I prekja flakët me duar, afrohesha, por sa më shumë u avitesha, aq më tepër mërdhija. Hyra i tëri mes flakëve dhe përsëri asgjë, ftohtë... ftohtë. Në çastin kur u rrasa mes zjarrit të ftohtë, dëgjova piskamën që s'kuptohej nga vinte, nga toka apo nga qielli. Dola në kjostër¹ bash kur u fikën të gjithë yjet nga frika e asaj ulërime therëse dhe dridhjesha i tëri, pa kuptuar se ku kishte shkuar dera e dhomës. “Futu brenda shpejt!”, më thirri babai dhe më tërhoqi si një trastë me bar të njomë. Nëna më mbuloi në shtrat me përkujdesje, por unë nuk u ikja dot të dridhurave që më ndiqnin nëpër trup, deri në brendësi të krahavorit. “Çfarë ishte?”, pyeti nëna. “Arushat”, tha babai. “Po vajtojnë nënën e vrarë... do ta gjejë ndonjë bela këtë fshat që vrau arushën.”

Këto fjalë më drodhën edhe më shumë se ulërima e arushave jetime. Ato tashmë kishin pushuar, ose ishin futur në thellësi të ahishtës, por piskama e tyre ende sillej brenda meje dhe, s'di pse, më dukej sikur kokërdhokët

¹ Kjostër – hajat.

do të më kërcenin nga sytë e do të pëlcnin mbi tokë. Babai rrëmbeu gërshtërit, me të cilat qethnim delet, dhe doli gjysmë i veshur nga shtëpia. Unë kapa duart e nënës dhe pata frikë t'i lëshoja, derisa u kthye babai. Ai i zgjati nënës diçka të zezë e të vockël, sa një gisht fëmije të porsalindur dhe me zë të ngjirur i tha:

“Bëja një bazibén me këtë”.

“Çfarë, çfarë është kjo?”

“Thoi i Arushës”, tha babai. “Qepja në një kind dhe varja te mitani¹. Do t'i largohet frika e arushës. Ishte thoi i fundit, të tjerët janë trembur para nesh dhe i kanë marrë.”

“Atje është ende?”, pyeti nëna.

“Atje. Por sot do ta marrin, se ka filluar të mbajë erë.”

Arushën e kishin vrarë kufitarët tri ditë më parë. Në sheshin përpara Xhamisë së Djegur kishin ngritur një skeleri me trungje ahu dhe e vunë mbi të. I gjithë fshati u shkund për ta parë. Shumë gra kishin harruar të vishnin edhe terlikun e zi nga nxitimi. Më pas erdhën edhe nga mëhallët e tjera, ndërsa të nesërmen edhe nga fshatrat rrotull nesh. Unë shkova disa herë dhe në retinën e syve më mbetën thonjtë e zinj dhe sytë e ngrirë, që nuk e kishin të bardhën siç e kanë njerëzit. Ata që vinin aty nuk flisnin, tundnin kokën të menduar dhe largoheshin; ndoshta edhe ata mendonin se pas vrasjes së arushës, do ta gjente belaja fshatin tonë. “Kush e vrau? Ku e vranë?”, pyesnin. Kushdo që gjendej afër, përgjigjej shkurt: “Në kufi”.

Ushtarët që e kishin qëlluar qëndruan aty për disa orë, por vetëm ditën e parë, kur e zvarritën me ndihmën e një kali deri në mes të fshatit. Ditën e dytë gratë dhe vajzat nuk erdhën të mbushnin ujë në Topillo, çezma me

¹ Mitani – lloj veshjeje si xhamadan, por me mëngë.

ujin më të mirë në fshat, që rridhte vetëm pak hapa larg nga skeleria e viktimës. Një shoku im mori një gur nga rrënoja e Xhamisë së Djegur dhe e vërviti në drejtim të arushës. Por njëri nga burrat, Olloman Amerika, e mori gurin që ra në këmbët e prapme të saj. “Nuk qëllohet me gurët e xhamisë”, tha duke ngrysur vetullat dhe e hodhi përsëri në grumbullin e rrënojës.

Piskama e arushave jetime u dëgjua vetëm natën e tretë. “Ndoshta tani e kanë ndier erën e së ëmës”, tha nëna, pa shikuar as nga unë dhe as nga babai. U përkujdes edhe pak të më mbulonte mirë nga shpatullat dhe, me një zë të lodhur, tha se do të më zgjonte për të shkuar në mulli. Nuk ka mbetur asnjë gisht miell, u shfajësua. Ulërima e arushave vazhdoi deri në agshol¹ të asaj dite të mjegullt e të ftohtë.

¹ Agshol – zbardhëllim.

2.

Edhe unë e dija që s’kishim më miell në magje dhe ishim detyruar, si thonë, të hanim edhe bërcakë¹ e bërsi kungulli. Një ditë më parë babai më pat dërguar në Orgostë, te Murseli, pa më thënë asnjë fjalë, asnjë porosi. Shko dhe pyet ku e ka shtëpinë. Vetëm kaq. Ishte hera e parë që shkoja atje, buzë lumit që vinte nga Kosova, diku nga malet e Sharit. Vetëm kur hyra në pyll më zuri frika dhe fillova të këndoja me zë të lartë për të mposhtur rrumbullimën ndjellakeqe të ahishtës. Nuk dëgjova ulërimë currani apo arushë, por disa herë më ngriu zemra nga lepujt që kërcenin hopthi në anë të rrugës dhe kalonin në krahun tjetër.

“Më prenë rrugën lepujt, është ters”, i thashë Murselit kur ia gjeta shtëpinë.

“Jo, mos u tremb, lepuri është i lehtë dhe nuk është ters.” Ai nuk më pyeti fare përse kisha vajtur në shtëpinë e tij. Më dërgoi babai, i thashë, por ai nuk foli, futi ca drunj të tjerë në oxhak dhe më tha të afrohesha. Afti i prushit ma shkriu frikën. “Ke mërdhit më shumë nga frika se nga dimri”, më tha. Nuk e di sa kohë qëndrova duke u ngrohur dhe sa herë pyeta veten pse kisha shkuar aty. Murseli, një burrë i qetë, me mjekër të shkurtër, me sytë që gjithmonë kishin një lot në qepalla prej tymit të oxhakut, hynte e dilte, fliste në të rrallë ndonjë fjalë dhe thithte çibukun e tij. Atëherë kur nuk e prisja, në dhomë hyri një nga nusët e shtëpisë, një bucajkë² e gjatë dhe më vuri sofrën

¹ Bërcakë – kungull i papjekur.

² Bucajkë – grua e kolme.

pranë këmbëve. Doli dhe u kthye me një tepsi me petë kallamboqi, që nxirrte avull me aromë lakre turshi. “Do hamë tani, unë dhe ti, se të tjerët janë nëpër punë”, dhe Murseli u afrua pranë sofrës. “Prandaj më paska dërguar babai”, mendova. Kishte ditë që shtëpinë tonë e kishte prerë uria. Tokat që kishim nëpër bokza¹ e bërlina² nuk na ngopnin. As racionet që shpërndante shteti ndonjëherë nëpër fshatra. Vite të tjera babai shkante në Has për të kallajisur enët dhe sillte prej andej drithë e ushqime të tjera, por që prej dy vjetësh nuk e bënte më atë rrugë as ai, as shokët e tij. “Më mirë të vdesim nga uria se nga morrat”, thoshte nëna.

Tre vjet më parë njërin nga kallajxhinjtë e zuri tifoja e morrit dhe shtëpinë e tyre e mbërthyen me listela për disa javë. Edhe ne na mbuloi tmerri. Po sikur ta zërë babanë? Ditën kaloja nga shtëpia e mbyllur me listela e gozhdë për të marrë vesh si ishin ata brenda, a mos kishte vdekur ndonjë, a mos i kishin shkukur listelat nga dritaret dhe dyert, kurse natën shihja ëndrra me morra që më bënin të zgjohesha i tmerruar. Më e keqja nga ëndrrat, ndoshta prandaj e mbaj mend ende, ishte ajo kur shkoja të kullosja delet në bjeshkë, por ato shndërroheshin në morra të zinj, të mëdhenj sa vetë delet dhe e faronin bjeshkën krejt.

“Ha, ha”, më nxiste Murseli, që pandehte se unë kisha turp të haja në shtëpi të huaj, ndërkohë që mua m’u fanitën mbi sofër delet e zeza. Por shpejt i harrova ato dhe goja m’u mbush me aromën e misrit e të lakrës. Ndonëse pa zë, me shpirt e falënderoja Murselin e mirë, atë nusen e bukur që solli sofrën dhe tepsinë me petë, të cilën me siguri vetë e kishte pjekur, babanë që më dërgoi në këtë

¹ Bokza – shpat mali.

² Bërlina – tokë guriatore.

fshat të vogël të ngopja barkun e ta ngrohja stomakun e rrudhur nga uria, që kishte rënë në shtëpinë tonë. Kur u ngopëm edhe unë, edhe Murseli, në tepsi kishin mbetur akoma ca petë. Sikur t'i merrja e t'ia çoja nënës?! “Tani mund të shkosh”, më tha Murseli. Zbrita shkallët e drunjta dhe pashë mushkën tonë të ngarkuar jo me bremak¹, por me dy kosha të thurur me thupra lajthie, mbushur plot me misër të pashkoqur. I miri Mursel! Babai më kishte dërguar të merrja drithë, kurse ai më mbajti me muhabet derisa u poq peta. Nuk zbriti, por më përshëndeti nga çardaku i shkallëve në katin e dytë të shtëpisë dhe thirri: “Mos u tremb nga lepujt!”.

Përpiqesha të fitoja pak trimëri, por ajo avullonte shpejt nga mendja ime që kujtonte gjithfarë ngjarjesh për ata njerëz që rravgonin dimrave për të kërkuar bukën e shtëpisë, mirëpo herë-herë i shqyente ujku, u dilte kaçaku e hajduti dhe i vriste, i zinte furtuna dhe i gjenin kallkan pas shtatë ditëve ose, edhe nëse u shpëtonin rreziqeve, kur mbërrinin në shtëpi i gjenin fëmijët e vdekur nga uria, sepse ishin vonuar shumë në rrugën e bukës. E kishim një grua të tillë në fshat që, kur i gjeti dy djemtë e vdekur, filloi t'u çonte çdo ditë bukën te varri, vajtonte e ulërinte dhe pastaj belbëzonte: “Hani shpirtrat e nënës, hani se mos ju ftohet buka!”.

¹ Brema – gjysmëthesi me drithë.

3.

Kur u nisa për në mulli, m'u desh të kaloja përsëri përsëri arushës së vranë. “Ndoshta kur të kthehem s’do ta shoh më”, mendova, “deri atëherë do ta kenë hequr.” “Morën fund morrat tani, vramë arushën, do t’i vrasim edhe ata me arushë”, pat thënë Salko, një fshatar nga mëhalla e poshtme, i vetmi flokëkuq që kishte fshati ynë. Pastaj ai tregoi se organizata kishte vendosur të merrte dhjain e arushës, ta bënte sapun për të mbrojtur fshatin nga kërcënimi i përhershëm i morrave. Në të vërtetë, vetëm pak shtëpi kishin zënë morra, por edhe ato mjaftonin për të lemerisur gjithë të tjerët. Një djali në shkollë i hoqën kapuçin e bardhë dhe numëruan njëmbëdhjetë kacabeca të zinj, që bridhnin serbes e të patrazuar, si sejmenët e dikurshëm.

Edhe pse kalova shumë afër arushës, nuk e ndjeva erën e saj të prishur, ndoshta ngaqë njëri nga thasët e ngarkuar të mushkës ishte me tërshërë të pjekur që mbante aromë të fortë. Tërshërën ne e përdornim për bagëtitë ose për të kapur thëllëza, duke i mashtruar me aromën e saj. Ishte hera e parë që do të provonim tërshërë për bukë, duke e përzier me misrin e Murselit. Vetëm kështu mbase do t’ia dilnim derisa të piquej elbi në Vllahinicë, tek elbishtja që gjyshja na kishte falur që prej tre vjetësh, kur ra tifoja e morrit në shtëpinë e kallajxhiut.

“Do të hingëllini të gjithë”, më tha mullixhiu, kur po shkarkonte drithin tonë. E pashë vëngër. Të gjithë e dinin që ai fliste shumë rrallë. Mulliri ishte poshtë te lumi dhe

ai, ca nga shurdhimi i zhurmës së mullirit, ca se gjithë jetën nuk pati kohë të përzihej me burrat, dukej sikur kishte harruar të fliste. Edhe nëna që e lindi i pat dhënë një palë buzë që gjithnjë rrinin gjysmë të hapura, çka e bënte të dukej sikur po fliste pa zë. Shumë herë, kur ishte me të tjerë, e pyesnin: “The gjë?”, ndërsa ai ngrinte supet: “Jo, nuk fola”. Dhe tani paska mësuar të flasë e të më thotë: “Do të hingëllini të gjithë”. “Do më prishet edhe guri i mullirit nga tërshëra, por ç’të bëj”, tha duke zbrazur tërshërën në dushnik. “Kur njerëzit s’kanë bukë, ç’merakosem për gurin!” Në gjithë jetën time nuk e kisha dëgjuar të thoshte aq shumë fjalë.

Kur po ngarkonim miellin, solli drithë për të bluar një burrë nga Lokaliteti. “Ka ngrirë jazi i mullirit tonë”, tha, “ndaj erdha te ju”. “Shkarkoje”, i tha mullixhiu. Ne duke ngarkuar e ai duke shkarkuar, tha diçka që nuk e kuptova dhe as pata guximin ta pyesja.

“E more vesh?”, iu drejtua mullixhiut, me një zë prej ahmak¹. “Po vjen aksioni të marrë vajzat e fshatit tuaj...”

Mullixhiu i ra mushkës dhe ma dha thuprën mua. “E hëngshi me shëndet, ishalla!” “Çfarë të hamë, miellin prej tërshëre apo këtë aksionin që do të vijë në fshatin tonë për të na marrë vajzat?!” Mushka kapërceu urën e drunjtë të lumit dhe unë akoma nuk kisha luajtur nga vendi. “Çfarë pret”, më nxiti mullixhiu, “shpejt se njerëzit janë pa bukë...” Desha ta pyesja se ç’ishte ai aksioni që do na merrte vajzat, por nuk e di pse më ishte tharë goja, më qenë ngjitur buzët dhe më dukej vetja si borëcak² i mërdhirë.

¹ Ahmak – i pagdhendur.

² Borëcak – zogë bore.

4.

Duke ecur përpjetë për në fshat, mushka e zgjidhte rrugën vetë nëpër bërshinë¹ dhe unë i shkoja pas. Kur e kapa veten të hutuar dhe me mendjen jagrajugra, zura mushkën nga bishti që të më tërhiqte në rrugën e vet. Po vjen aksioni të marrë vajzat, bluaja me vete. Çfarë është ky aksioni vallë? Nuk e kisha dëgjuar kurrë atë fjalë. Të jetë ndonjë burrë që do të martohet me to? A mos është ndonjë stuhi e egër vetëm për vajzat tona? Apo është ndonjë sëmundje si tifoja e morrit, që do të zërë vetëm ato dhe në fshatra të tjera nuk do të shkojë? Mushka ecte ngadalë në të përpjetën e madhe dhe unë mezi prisja të arrija në fshat për të pyetur për këtë aksionin që do të merrte vajzat tona. Por kë do të pyesja, Mësuesin? Katër klasat i kisha mbaruar dhe po bëheshin gati dy vjet që sillesha si bishtunare e vetmuar, herë me sharkën e herë me brinoken, herë me gomarin, herë për ujë dhe herë për dru, herë për blloshka e herë për almishte², duke pritur të hapej shkolla shtatëvjeçare edhe në fshatin tonë. “Por ky aksioni paska ardhur para shkollës”, mendova. Dhe vetëm për vajzat. Pa le që nuk doja t’i hapja telashe Mësuesit, sa herë e kisha pyetur për fjalët që nuk i kisha dëgjuar kurrë as në shtëpi e as në rrugë, dhe gjithmonë ia kisha trazuar jetën vetmitare.

Në fillim nuk e dija se ç’do të thoshte fjala “organizatë”. Më dukej sikur kishte të bënte me një bodrum, ku disa

¹ Bërshinë – e përpjetë, e rrëpirët.

² Almishte – bujashka.

njerëz bërtisnin për të mos i dëgjuar të tjerët. Pastaj më treguan se ishte një vend ku mbledheshin ata që quheshin komunistë, por që askush nuk dinte se ç'bënin edhe pse bërtisnin: “Kështu ka thënë organizata”, “këtë e vendosi organizata”, “organizata të pret bukën”, “organizata edhe të marton po të dojë...”. Një herë pyeta dikë se ç'është angaria, por askush nuk ma shpjegoi, veçse më thanë: “Do ta mësosh, kur të të bjerë mbi shpinë”. Por më e keqja më gjeti kur pyeta se ç'është komunizmi. Dhe pyeta njeriun që kishte gradat më të larta në ushtri, për të cilin kishin nxjerrë edhe një këngë që këndohej vetëm në dasma dhe vetëm kur aty rrotull nuk kishte ndonjë nga organizata...

O Kurtish, kapter i motrës

Pse po shkon si urthi tokës?

Kjo partia, he lum dada

Edhe mutit i dha grada!

Veçse një ditë e dëgjuan disa që nuk ishin të organizatës, por që i çonin fjalë asaj. Pa kaluar muaji, babanë e asaj vajzës që e këndoi këngën, e shpallën kulak. Po atë ditë e bënë kulak edhe një tjetër, por nga mëhalla e poshtme. E thirrën në organizatë dhe e pyetën ku e kishte hedhur plehun kimik, që shteti kishte sjellë nga Bashkimi Sovjetik. “E hodha në ferrë, ku bën ai për tokën tonë?!” “Dhe e pshurre”, i tha një tjetër nga ata të organizatës. “Më erdhi dhe e lëshova në ferrë.” “I ke pshurrur Stalinit”, ulëriti me zë pizge i vetmi burrë me flokë të kuqërremtë që kishte fshati ynë. “Përderisa ke pshurrur mbi plehun që na dërgoi Baba Stalin, do të thotë se ke pshurr edhe atë”, i tha flokëkuqi. “E kush e tha

këtë?” “Unë ta them!” “Po ti kush qenke që e matke me metrin tënd edhe tokën edhe diellin?” “Nuk e di ti, akoma nuk e di?!” iu kërcënua tjetri. “Unë drejtoj organizatën dhe jam Stalini i fshatit...” Qysh prej asaj dite të dyve iu harrua emri që kishin: njërin e quanin kulaku që pshurri Stalinin, ndërsa tjetrin Stalini i fshatit e më vonë ia shkurtuan në Salko.

Dhe kur unë e pyeta kapter Kurtishin se ç’është komunizmi, as më shkoi në mend se do të më thërrisnin edhe mua në organizatë, aq i vogël sa isha. Ai u mëdysh një hop, u përtyp pak, si të më thoshte se nuk po gjente fjalë për të ma shpjeguar, pastaj më kapi këmishën e më tha:

“E shikon këtë këmishën? Ti ke dhe unë nuk kam, e ndajmë përgjysmë dhe dalim të barabartë. Ose nëna jote ka një hërkë që e vesh për dimër, e mban ngrohtë... por nëna ime nuk ka, e ndajmë dhe gjysmën ia japim nënës sime. Barazi! Komunizmi nuk lejon që nëna jote të ketë hërkë dhe nëna ime të mos ketë. Kuptove?”

“Kuptova”, thashë, “por kështu ngelemi të dy cullak, se gjysmë këmishe e gjysmë hërke nuk vishen.”

“Kush t’i mëson këto pushtëllëqe ty?! Ai Mësuesi prej Shkodre, që na e kanë sjellë këtu t’i prishë njerëzit nga mendtë?!?”

E kishin kapur hidhtas me të, qëkurse i doli në mbrojtje atij që pshurri plehun kimik të Stalinit. Mos e merrni më qafë se pa të keq e ka bërë, u tha. Por e pësoi më keq me komunizmin tim... Nëse e paditi në organizatë kapter Kurtishi a dikush tjetër, nuk e mësova asnjëherë, por atë e thirrën në bodrumin e saj. Vetëm atë ditë e mora vesh përse njerëzit i thoshin si të ndërdyshur apo edhe të frikësuar ato fjalët: “Më thirrën në organizatë”,

“vendosën në organizatë”, “organizata do ndajë drithë”, “e dënuan në organizatë...”. Në të vërtetë, mua nuk më thirrën, thirrën babanë tim. Por ai erdhi si furtunë me pluhur e gurë, më mbërtheu për nënsqetullash dhe më hodhi nga shkallët poshtë. Ende pa u ngritur, më mbërtheu si me kërluk¹ dhe më zuri me shpulla e shqelma. Shtyj, përplas e hidh, më nisi për te bodrumi i shtëpisë së një të arratisuri që përdorej nga organizata. Rrugës dëgjoja hera-herës ndonjë që pyeste se çfarë po ndodhte, si dhe përgjigjet: “Hamza po çon djalin në organizatë!”. Diku, te Shelgu i Vjetër, Hebil Çobani i bërtiti babait duke ngritur shkopin e tij me lara: “Ç’bën, o burrë i paburrë, nuk rrihet djali në rrugë nëpër fshat!”. “Kur të thërrasin edhe ty në organizatë, të shohim çfarë do të bësh”, ia ktheu babai. Dhe në këto fjalë e sipër, hëngra një shuplakë tjetër e ndjeva shijen e kripur të gjakut që më rrodhi në hundë e në gojë. Në atë çast doli përpara Majka, ngriti duart drejt qiellit dhe bërtiti: “Shtojë ovaja nebidnica, more Hamzo, a se pokërvavuje vake sabijence sabijino?! Stram! Stram! Stram!”².

Babait iu thanë duart nga këto fjalë dhe deri te dera e bodrumit nuk më preku më. Më shtyu brenda dhe unë njoha vetëm cullufet e kuqe të Salkos, të tjerët as që i njoha, edhe pse ishin të gjithë nga fshati im. Nuk e di, nga terri i bodrumit apo nga buçitja e veshëve (në ato çaste mendoja se më ishin verbuar edhe sytë), isha aq i tmerruar sa kupat e gjunjëve më përplaseshin me njëra-tjetrën si trokashka mulliri. Me siguri do të më shpëtonte edhe urina, po të mos hynte Mësuesi.

¹ Kërluk – kërrabë çobani për të zënë dhentë.

² “Ç’është kjo e pabërë, mor Hamza, përgjaket kështu kërthia e Zotit?! Turp, turp, turp!”

“Çfarë bëni? Lëreni djalin rehat!”

“Ti ia ke prishur mendjen!”, tha babai.

“Kush ia ka mësuar këto pyetje me spec?”, pyeti Salko.

“Unë ia kam mësuar.”

“U dashka bërë gjyqi për ty...”

“Bëjeni, por lëreni djalin të shkojë...”

Në atë grimëherë u hap dera e shtrembër e bodrumit dhe hyri Anadollja, një turkeshë e martuar në fshatin tonë. Në njërën dorë mbante një këmishë e në tjetrën gërshërët.

“Po ti ç’do këtu? Ik e merru me ato përrallat e 101 netëve.” i tha Salko.

“Mos m’i vidh netët, o flokëkuqi i Bukojnës; janë njëmijë e një, more vesh?” dhe i zgjati njërin cep të këmishës. “Mbaje fort.” dhe me gërshërë e ndau këmishën në dy pjesë. “Tani vishe këtë gjysmën që të mbeti në dorë dhe dil si dordolec nëpër katund.” i tha dhe u largua.

Mua më nxorën jashtë dhe kurrë e askush nuk më tregoi se ç’u bë në atë organizatë pasi dola. Di vetëm që filluan ta shihnin vëngër dhe unë përpiquesha ta pyesja sa më pak.

Megjithatë, nuk më kishte mbetur njeri tjetër, përveç Mësuesit, që ta pyesja për atë aksionin që po vinte. Vëllanë e madh nuk e pyesja dot, se pas ngjarjes me komunizmin ai më kërcënoi me gisht duke më thënë: “Trus, ti skerze, për ty dhe për ato pyetjet e tua nuk më pranojnë në organizatë”. Në të vërtetë, mua më vinte mirë, sepse nuk doja që im vëlla të futej në atë bodrumin pa dritë.

5.

Me gjithë këto bubuzhela në kokë, as që e kisha vënë re se unë po hyja në fshat bashkë me muzgun, ashtu i kapur pas bishtit të mushkës dhe pas bishtave të atyre fjalëve, që nuk ua dija kuptimin. Dhe kjo fjala e fundit kushedi sa të gjatë e kishte bishtin, përderisa do të vinte vetëm në fshatin tonë dhe do të merrte vetëm vajzat tona për t'i çuar kushedi se ku.

Te porta e lagjes së parë kishin dalë vajzat për të kënduar. Ashtu dilnin çdo mbrëmje. E pata pyetur gjyshen nëse dilte edhe ajo të këndonte kur ishte vajzë; të gjitha kemi kënduar ashtu, më tha, unë, nëna ime, gjyshja dhe stërgjyshja. Vajzat dilnin në shtatë porta të fshatit, tri në mëhallën e poshtme, tri në të epërmen dhe një në atë të Çekorëve, më e vogla, por që ndante dhe bashkonte dy mëhallët më të mëdha. Që kur pat rënë tifoja e morrit në lagjen e Çekorëve, vajzat nuk dilnin më të këndonin aty dhe njerëzit nuk i binin mespërmes, por nga sipër ose nga poshtë, nga frika e tifos. Por unë e kisha harruar këtë frikë dhe u çudita shumë kur dëgjova këngën e parë që më zuri veshi:

*Haj, more Kurto budalla
Sllushaj shto veli Zejnepa
Ot oves leboj jademe
I pesne ne mise pujet.*

*Haj, mor Kurt, more budall
Pa dëgjo ç'po thotë Zejnepa...
Tash po hamë bukë të tërshërta
Dhe në fyt na zihet kënga.*

U skuqa deri në majat e thonjve. Ku e paskan marrë vesh ato se unë kisha qenë në mulli për të bluar tërshërë për bukë, që po ma këndojnë këngën pa hyrë akoma mirë në fshat?! Kush ua tregoi, veç në pastë fluturuar ndonjë zog nga mulliri? I pashë me inat dhe mendova sa mirë që po vinte ai aksioni t'i rrëmbente, t'u shuhej virrma e të mos na tregonin me gisht ne që ishim të detyruar të hanim bukë tërshërë, të përzier me misrin e Murselit nga Orgosta. Kur kalova dhe s'po arrija ta dëgjoja këngën mirë, mendova se ndoshta nuk ishim ne të parët në fshat që do të hanim bukë tërshërë. Te porta e dytë dëgjova këngë tjetër.

*Haj more Kurto budalla
Sllushaj shto veli Zejnepa...
Enver vo Kukës qe dojde
I zhito qe ni donese...*

*Haj, mor Kurt, more budall
Pa dëgjo ç'po thotë Zejnepa...
Do të vijë në Kukës Enveri
Edhe drithë do të na sjelli...*

Pyeta veten nëse kjo ishte këngë e vjetër, që kur Enver Hoxha erdhi për herë të parë në Kukës para katër vjetësh, apo ishte këngë e re dhe ai do të vinte përsëri për të sjellë drithë, siç thoshte kënga e vajzave tona. Këndonin

përpara Portës së Muratit; mbante këtë emër edhe pse Murati kishte vite që kishte vdekur në kurbet, në Mostar të Bosnjës. Ishte porta më e famshme e fshatit, sepse ishte e vetmja që ruante ende katër vrime plumbash... Kështu si sot patën kënduar vajzat edhe 30 apo 40 vjet më parë, kur kaluan disa burra të panjohur nga fshatrat e Grykës. Njëri prej tyre u afrua, por vajzat vazhduan këngën. Burri i panjohur preku në sup vetëm njëren nga vajzat që këndonin. Ato bërtitën dhe u shpërndanë si thëllëza të trembura, duke rrahur krahët me nxitim. “Mos u trembni”, u thirri ai, “s’kam punë me të tjerat, veç me atë që preka. Shko e u thuaj në shtëpi se të vura beleg dhe s’mund të martohesh me tjetër veç meje. Do të të gjej edhe me u mshelë si arra në gëzhytër!” Dy javë më vonë ata erdhën përsëri, por natën, hapën një llagëm poshtë dhomës ku flinte vajza dhe e rrëmbyen gjysmë të zhveshur. Piskati si arushajkë dhe ngriti fshatin nga gjumi. Dikush qëlloi mbi rrëmbyesit e ata iu përgjigjën pushkës me pushkë. Ranë shumë plumba, por katër shpuan Portën e Muratit. Rrëmbyesit ikën tutje, duke lënë lemerinë pas dhe më vonë edhe një këngë, që e kënduan vajzat kur dolën te Porta pas disa ditësh:

*Qysh ia lidhën Fatime Dorisë
Duart edhe sytë,
Qysh e futën Fatime Dorinë
Në një thes së dhirtë...*

Më vonë u mor vesh se, kur rrëmbyesit erdhën mes Nimçës dhe Lojmes, u grindën për vajzën e futur në thes. Do ta marrë unë, thoshte njëri. Jo, do ta marrë unë, thoshte tjetri. Më i madhi i tyre theu ca thupra, i mbledhi në dorë

dhe u tha, zgjidhni, i shkurtri e merr për grua. Thupra më e shkurtër i ra burrit më të gjatë mes rrëmbyesve dhe ai u martua me të rrëmbyerën.

“Por aksioni do të na i marrë të gjitha”, mendova unë, ndërsa po i afrohesha Mëhallës së Epërme, “edhe motrën time?”, lemerisa vetveten.